

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI
BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR
MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI MÁDENIYAT HÁM
TURIZM MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASI
NÓKIS FILIALI**

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHISI

ilimiy-metodikaliq jurnal

MUSÍQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI

Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА

Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART

Scientificmethodical journal

№ 1

SHOLKEMLESTIRISHI:

O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi Nokis filiali

- Bas redaktor:** – Allanbaev Rudakiy, professor w.w.a
Bas redaktor orinbasari: – Kamalova Dilduza, filologiya ilimleri boyinsha
filosofiya doktori (PhD)
Juwapli xatker: – Gulmira Palwanova

REDKOLLEGIYA AGZALARI:

- Omonilla Rizaev** – O'zbekiston mamleketlik k'rkem oner ham mad'niyat
institut'i, professor w.w.a.
Hikmat Rajabov – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi Nokis filiali,
professor w.w.a.
Sayyora Gafurova – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi, professor
Oydin Abdullaeva – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi, professor.
Qurbanbay Jarimbetov – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, professor.
Alima Berdimuratova – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, professor.
Ziyada Bekbergenova – OzR IA Qaraqalpaqstan bolimi, professor.
Oqilxon Ibragimov – O'zbekiston mamleketlik k'rkem oner ham mad'niyat
institut'i, professor.
Azizbek Turdiev – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatm'n jaslar,
mad'niyat ham sport mas'eleleri komiteti baslig'i
orinbasari, filologiya ilimleri boyinsha filosofiya
doktori (PhD).
Allanazar Abdiev – Filologiya ilimlerinin kandidati, Qaraqalpaqstan Respublikasi
xaliq jazirshisi
Artiqbay Erejepov – Nokis qalaliq 1-sanli balalar muzika ham k'rkem oner mektebi,
pedagogika ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD).
Janabay Marziyev – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, filologiya
ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD), docent.
Iroda Mirtalipova – OzMK janindagi B.Zokirov atindagi MEKOl, k'rkem
onertanir ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD).

JAMIYETLIK KENES:

Baxtiyor Sayfullaev	Najimatdin Muxameddinov
Ozodbek Nazarbekov	Najimatdin Ansatbaev
Komoliddin Urinbaev	Gulistan Annaqlicheva
Dawitbay Qurbaniyazov	Rayxan Saparova
Qalbay Turdiev	Paraxat Mamutov

MAZMUNĠ

Алланбаев Р. Миллий мәдеиятымызды рауажландыруу жолында және бир кәдем	3
--	---

MUZİKATANIŲ

Мамутов П.А. Замангәй музика тәлим системасын жетилистириуде рууыйлыктын орны	5
Пахратдинов Ш. Работа над произведением крупной формой	10
Sayidov T. D. Xonandalik ovozing fiziologik va akustik xususiyatlari	14
Мирталипова И.М. Ҳинд мусика назариясидаги товушкатор структураларига бир назар	16
Raimova D.M. O'rta Osiya musiqa cholg'ularining paydo bolish tarixi	20
Расулов М.М. Мусика, теле ва радио дастурларнинг муҳим компоненти ва композицион омили сифатида (тембр, темп, ритм, импульсивлик мисолларида)	23
Matyakubova U.G'. V-XV asrlar markaziy Osiyada musiqa madaniyatining nazariy asoslari	28

KŲRKEM ŲNER

Ражабов Х.Ж. Арсланбай Нажимов ижодига бир назар... ..	33
Matimuratov S.E. Qaraqalpaq kompozitori Kenesbay Abdullaev dōretiwshiligi haqqında	35
Qutekeeva R.A. Qaraqalpaq kōrkem ōnerinde Ilish Xojametovtın tutqan ornı	39
Allaniyazov B.Q. Muzika kōrkem ōneriniń bayteregi (<i>Kompozitor Najimatdin Muxammeddinovtın ōmiri ham dōretiwshiligi haqqında</i>)	44
Чаршемов Ж.А. «Қоблан» балетининг композицион хусусияти	48
Абдуллаева Ш.С. Труд все побеждает	57
Abatbaeva R.A. Qaraqalpaq kōrkem ōnerinde kompozitor Gayıp Demesinovtın tutqan ornı	61
Палўанова Г.А. «Аязий» драмасында кахарман характерин сәулендириўдиц өзине тән қасийетлери	65
Палўанова Г.А. Қарақалпақстанда театр режиссурасының пайда болыуындагы миллий дәреклер	68
Muxammeddinov Q. Milliy opera ham balet janrdagı tariyxıy shıgarmalar	71
Parmonov D.R. «Doira va urma zarbli cholg'ulari» musiqa san'atining yorqın namoyondasi	75
Каримова И.И. Традиции исполнения музыки Каракалпакского композитора Гаип Демесинова	78

ATQARIŲSHILIŲ ŲNERI

Erejepov A.A. Baqsıshılıq kōrkem ōnerinde dōretilgen qosıq ham namalarını jaslar tarbiyasındaгı aһmiyeti	83
Tnıbaev P.K. Dirijyorlıq kōrkem ōneriniń turleri ham evolyuciyası	87
Шарипова А.Р., Сидикова А.М. К вопросу о фортепианном исполнительском искусстве в Узбекистане	92
Ayubov K.Z. Foniologiya va odam ovozi tasnifi	95
Ziyovutdinova Z.U. XIX asrning ikkinchi yarimida o'zbek xalq cholg'ulari ijrochiligi sohasidagi jiddiy o'zgarishlar	98
Dadaboyev X.M. Xalq cholg'ulari ansamblarini tashkil etish	100
Aliev N.G. Demli saz āsbaplar tariyxı, klassikalıq muzika ham onıń būgingi kūndegı tutqan ornı	102

Saidxonov A.S. Cholg' u konsert janrı tarixı va taraqqiyoti	105
Jumabaev A.E. Qaraqalpaq kórkem ónerinde xalıq namalı qosıqlarınm tutqan orm	110

MUZİKA PEDAGOGİKASI

Xojanazarov T. Vokal pedagogikasındagı metodlardı zamanagóy pedagogikaga aylandırıw usılları	115
Ходжаметова Г.И. Задача обучения, воспитания и развития детей в музыкальной школе	117
Botirova X.T. Musıqa ta'limi pedagogikasida o'quvchi yoshlarni ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiyasini shakllantirish	121
Saidumarov I. Ta'lim-tarbiya va shaxsning ma'naviy kamoloti xususuda sharq allomalarining qarashlari	124
Абдисултанов Ж.Дж. Болалар мусика ва санъат мактабларида «Мусика адабиёти» фанини ўқитишда инновацион ёнлашув	128
Матёқубов Э.Г. Мусикада модулли таълим асослари	131
Najmetdinova N.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning mustaqil musiqiy faoliyatining ahamiyati va mazmuni	137
Iseev R.A. Fortepiano paninin jahon muzika oqıw procesindeki ahmiyeti ham orm	141
Dauletbaev T.K. Milliy saz asbaplarm mektep oqıwshılarma úyretiwidin ahmiyeti	145

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

Бекбергенова З.У. Қарақалпақ халық дәстаны «Қырық қыз» хэм хэзирги қарақалпақ драматургиясы	150
Утепова Т.Б. Маданиятлараро мулохот таҳлиллари Европа олимлари назарида	153
Жумашева А.Х. Интерактивные приёмы и формы проведения практических занятий	159
Саденова Г.П. Қарақалпақ паремиологиясында жақсылық концепти	163
Mambetnazarov M.K. Hoja Axmet Yassawiy hikmetlerinin jaslar tarbiyasındagı ahmiyeti	166
Марзияев Ж.К. Мақаланың публицистикалық сыпатламасы	169
Камалова Д.Э. Шығарма композициясында турмыс шынлығын сәулелендириў шеберлиги	171
Мамбетназарова Р.К. Идеино-тематические особенности жанр путешествия в Каракалпакской литературе (на примере «Путешествия в пять стран по океану» Тажсена Изимбетова)	175

JAS IZERTLEWSHILER

Paxratdinov J.A. Kop qırlı talant iyesi	180
Jumamuratova A.A. Qaraqalpaqstanda Opera janrınm tutqan orm	181
Muratbaeva A.A. Jaslardın muzikalıq intellektın asırıwda muzika sınshısı Gulmaryam Kamalovanın orm	185
Orazalieva G.S. Güllengen dawırde — Jana namalar (Jamil Charshemov dóretpeleri haqqında)	186
Segizbaeva G.Q. Qaraqalpaqstanda daslepki muzikalıq drama janrınm payda bolıwı	188

bo'lgan nota ilmini egallashni orzu qilgan. U qator iste'dodli ijrochilarni tayyorlagan, usta tanburchi sifatida ijrochilik mahorati sirlarini Mustafó, Yunus, Asqar, Matyusuf Xarratov, Matpano Ota Xudoyberganov va boshqalarga o'rgatgan. Muhammad Rahimxon (1806–1825) saroyida ishlagan mashhur tanburchi va qo'shiqchi Niyozxo'ja Xojining ijodiy va ijrochilik faoliyati Xivada kechdi. U Xorazm musiqa madaniyatiga katta e'tibor berdi. Matyoqub Xarratovning aytishicha, Niyozxo'ja Buxoroga «Shashmaqomni» o'rganish uchun borgan. U Buxorodan qaytgach, buxorocha maqomlar Xiva cholg'ulari tomonidan o'zlashtirilib, Xorazmda keng tarqala boshladi. mashhur Xorazmning cholg'uchilari Muhammadrahim Feruz, Komil Xorazmiy, Mirzo Muhammadrasul va boshqalar Niyozxo'ja bilan hamkorlikda maqomlarga yangi cholg'u bo'limlari qo'shib, ularni boyitdilar. XIX asrning ikkinchi yarmida Qo'qon mashhur cholg'uchilar to'plangan markazga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, XIX asrda ijrochilik amaliyotida nay, qo'shnay, surnay, karnay, bo'lamon, chang, qashqar rubobi, buxoro (afg'on) rubobi, tanbur, dutor, do'mbra, g'ijjak, sato, doyra, qayroq, safoil kabi cholg'ular mustahkam o'rin oldi. Cholg'u ijrochiligi san'ati tarixida ham XIX asr bir qator musiqa ustalarini yetishtirib chiqargan davr bo'ldi. Bular: To'ychi Xofiz, Shorahim Shoumarov, Shobarot tanburchi, Abdusoat dutorchi, Usta Usmon Zufarov (Toshkent), Rustambek (Andijon), Ashurali Mahram, Abduqodir naychi, Ahmadjon qo'shnaychi (Qo'qon), Abdulla Tarak, Ro'zimatxon changchi (Namangan), Usta Masaid doyrachi va changchi Usta Olim Komilov, Yusufjon qizik (Marg'ilon) va boshqalardir. Bu san'atkorlar o'zbek xalq musiqasi xazinasi boyliklarini saqlab qolishda, yosh iste'dodlarni tarbiyalashda, qadimiy cholg'ularning tuzilishini takomillashtirish va yangiliklarni yaratishda katta rol o'ynashdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Azatgul Tashmatova*. «Ijrochilik san'ati tarixi». Toshkent - 2017.
2. *Rahimov. Sh, Lutfullayev. A* «Cholg'ushunoslik». Toshkent - 2010.
3. *Lutfullayev. A* «Xalq cholg'ularida ijrochilik». Toshkent - 2010.
4. *Odilov. A* «O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi». Toshkent - 1994.
5. *Abdurahimova. F* «Orkestr sinfi». «G.G'ulom» nashriyoti 2019.
6. *Вызго Т.* Миграция музыкальных инструментов Средневосточного региона на Запад в эпоху раннего средневековья // Традиции музыкальных культур народов Ближнего, Среднего Востока и современность. – М., 1987.

XALQ CHOLG'ULARI ANSAMBLLARINI TASHKIL ETISH

Dadaboyev X.M.

Andijon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ansambl sinfining tashkil etishi, ansambl rahbarining vazifalari, ansambl haqidagi bilimlar, ijrochilarning vazifalari tushuntirib boriladi. Ansamblda olib boriladigan faoliyat yoritib berilgan.

Kalit so'zlari: cholg'u, xalq, kuy, qo'shiq, dutor, A.Farobiy, S.Urmaviy, musiqa, kitob, musiqa nazariyasi, musiqa kitobi, tarix, musiqa ilmi, mizrobli, noxunli, tanbur, rubob, rezanator, tortilgan ochiq cholg'u asboblari, shohrux, chiltor, lira, chang, arfa.

Аннотация: В этой статье раскрыта понятие об ансамбле. Так же организация ансамблевого класса, разъясняются задачи руководителя ансамбля, знания об ансамбле, задачи исполнителей.

Annotation: this article reveals the concept of the ensemble. The organization of the ensemble class is also explained, the tasks of the head of the ensemble, knowledge about the ensemble, the tasks of the performers are explained.

Ansambl soʻzining tushunchasi — xalq cholgʻulari yonalishida ansambl sinfining tashkil etishda ansambl rahbaridan ijrochilarning ijro mahorati, nazariy-amaliy bilim saviyalari va ansamblida ijro etish koʻnikma va malakalarini eʼtiborga olish talab etiladi. Jamoa boʻlib ijro etishda talaba-ijrochilar bir-birlarini tinglab, hamda ansambl rahbarining fikrini maʼnosini anglab ijro etiladigan repertuarni chuqur mulohaza etib yondashish talab etiladi.

Ansambl sinfini tashkil etishda pedagog talabaga ansambl haqida oʻz fikrlarini nazariy hamda amaliy tushuntirib olib boradi. Birinchi navbatda ansambl rahbaridan akademik ijroning toʻliq shakli, ustoz-shogird anʼanasidagi toʻliq shakli hamda zamonaviy musiqa haqida chuqur bilim egashi boʻlishi shart. Ansambl sinfida taʼlim olayotgan talabalarga tarkibga mos repertuar tanlash ahamiyatga ega. Repertuarni oʻrganishda talabalarning bilim hamda ijro saviyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ansambl rahbaridan badiiy asarni ansamblga moslashtirish jarayonida badixaning (improvizatsiya) katta oʻrin tutishi talabalarga tushuntirib borish lozim. Bunda ansambl rahbari bir ovozlik asarni polifonik koʻrinishda koʻp ovozga boʻlib cholgʻularga toʻgʻri taqsimlash metodikasini talabalarga koʻrsatib borish muhim vazifalardan biridir.

Ansambl rahbaridan musiqa shakllari hamda musiqiy yonalishlar haqida yetarlicha bilimga ega boʻlish talab etiladi.

Misol uchun quyidagi janrlarni koʻrib chiqish mumkin:

1. Folklor musiqa.
2. Mumtoz sanʼat;
3. Jahon klassikasi;
4. Estrada sanʼati;
5. Zamonaviy musiqa;
6. Sayqallash sanʼati (aranjirovka)

1. Folklor musiqa — xalqlarni ogʻzaki anʼanadagi ijodi, yaʼni ogʻizdan-ogʻizag oʻtib kelgan asarlar. Bu asarlarni xalq cholgʻularida oʻziga xos va nafis, milliyligini tarannum etuvchi ijroni tashkil etish.

2. Mumtoz sanʼat — maqom va shashmaqomdagi mushkilot (cholgʻu) qismidagi asarlarni xalq cholgʻulari ansamblida badiiy saviyaga hamda professional ijroga yondashib faoliyat olib borish.

3. Jahon klassika — Estrada sanʼati yonalishidagi blyuz, jazz, jazz-rok, xart-rok, rokkin-rol, xip-xop, rep, etno-jazz kabi janrlardagi ijrolarni puxta egallash talab etiladi.

4. Estrada sanʼati — ushbu janrdagi musiqada tonallik, ritmik-oʻzgarishlar, murakkab garmonizatsiya kabi bilimlar ansambl tashkil qilishda asosiy negizini tashkil etadi.

5. Zamonaviy musiqa — bastakorlar ijodidagi asarlarini xalq cholgʻulariansamblida oʻziga hos ijro etish uslubiyotini shakllantirish muhim vazifalardan biridir.

6. Sayqallash sanʼati (aranjirovka) — bu sanʼatni egallagan ansambl rahbari asar tanlab, uni ijroviy mohiyatini oldindan koʻra oladigan bilim va koʻnikmaga ega boʻlishi muhim. Bunda har bir cholgʻu guruhlarini vazifa va maqsadlarini toʻgʻri yonaltira oladigan bilim egasi boʻlishi shart. Talabalardan tashkil etilayotgan ansambl sinfining xar bir cholgʻular imkoniyatlarini (cholgʻular diapazoni, tembrning rang-barangligi va ansamblidagi cholgʻular vazifalari) toʻliq oʻzlashtirganlik darajasi ahamiyatga ega. Ansambl sinfida bilim olayotgan talaba milliy va zamonaviy ritm haqida toʻliq bilimga ega hamda asarning musiqa ifodalarini tahlil qilib, koʻrsata olish imkoniyatlariga ega boʻlish kerak. Ansambl tashkil etishda ansambl sinfi oʻqituvchisi avvalom bor intizom, ijroviy tartib hamda ansamblida cholgʻularni toʻgʻri joylashtirish imkoniyatlarini oldiga maqsad qilib olish darkor. Jamoa boʻlib ijro etish talabalarda ahillikni, murosani, doʻstlikni hamda insof kabi tarbiyaviy xususiyatlarni shakllantiradi

Ansambl — xalq cholgʻulari ijrochiligida toʻliq tarkibda yonalishdagi barcha cholgʻular kiradi; nay-nayning oiladosh cholgʻulari; chamg; prima rubob; qashqar rubob; avgʻon rubob; prima, alt va bas dutorlari; ksilafon, marimba, doira, nogʻora, gijjak, alt, bas kabi cholgʻular kiradi.

Ansambl turlariga — dutorchilar, rubobchilar, gʻijjakchilar, doirachilar va hokazo ansamblari mavjud. Bundan tashqari duet, trio, kvartet va kvintet shakllarda ansambl boʻlib faoliyat olib borish

imkoniyatlar mavjud. Har bir ansambllarning faoliyati davomida ishlash tanlangan repertuarga xos bo'lib, unda cholg'ularning kelib chiqishidan, uni sozlanishidan yondashish mumkin.

Masalan; dutor alt — lya birinchi oktava tovushiga sozlanadi, mumtoz asarda maqom dutor re — kichik oktavaga sozlanadi yoki qashqar rubobida ikkinchi torni kvintaga sozlash mumkin (re tovushiga) kabi o'zgarishlardan foydalanish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash, shuningdek, yoshlarga oid davlat siyosatini zamon talabi darajasiga ko'tarish masalalariga eng ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Oldimizga qo'yilgan muhim vazifalarni amalga oshirish uchun hamma jabhalarda xizmat qilayotgan ustoz-o'qituvchilar muntazam izlanishlari, yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ma'sullikni oshirishlari lozim. Darhaqiqat, Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2019 yil 19-martda ilgari surgan ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha beshta muhim tashabbusida belgilangan vazifalarni ijrosini ta'minlashda ushbu o'quv qo'llanma dastrulamali bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki, o'zbek musiqa san'atida ansambl ijrochiligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, milliy musiqamizning o'ziga xos xususiyatlari shu orqali to'liq ochib beriladi. O'zbekistonda ansambl ijrochilik san'ati o'zining taraqqiyot yo'lida yuqori natijalarni qo'lga kiritganligi sir emas. Buning zahirida belgilangan dasturlar asosida olib borilayotgan ta'lim tizimi va qadimdan shakllanib kelgan «ustoz-shogird» an'anasi hamda bugun mamlakatimizda yaratilgan uzluksiz musiqiy ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan ustozlarning xizmati, o'z aksini topgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turli cholg'ular uchun maxsus bastalangan asarlar, bastakorlar tomonidan moslashtirilgan asarlar, to'plamlar va shu kabi boshqa adabiyotlar. 1956-2008;
2. *Lutfillayev A.* Changchilar ansambli. «A.Qodiriy» Xalq merosi nashriyoti. 2003
3. *Nurmatov H., Nazarov O., Jaynazarov Sh.* Cholg'uchilar ansambli. «Bilim» 2005.
4. *Turapov Z.* Ansambl sinfi. «Musika» 2007.
5. *Lutfillayev A.* Xalq cholg'ularida o'qitishning uslubiyoti. «Musika» 2010.

DEMLI SAZ ASBAPLAR TARIYXI, KLASSIKALIQ MUZIKA HAM ONIN BUGINGI KUNDEGI TUTQAN ORNI

Aliev N.G.

O'zbekstan mamleketlik konservatoriyasi Nokis filiali

Annotatsiya: Ushbu maqalada muzika saz asbaplarining paydo bo'lish tariyxi onin basqishpa-basqish ravajlaniwi ham keleshek avladqa yetip keliwi haqqida aytiladi, sonin menen bir qatarda, XVI XVII asir Muzikasi, olardin demli saz asbaplaru ushın doretken namalari, haziirgi zamanda Klassikliq Muzikamn orm ham ahmiyeti haqqida soz juritiledi.

Gilt so'zler: Klassikalıq, muzika, gernay, Bax, Mocsart, fleyta, nagara, evolyuciya, kompozitor, janr, fantaziya, nota.

Аннотация: В данной статье рассматривается история появления музыкальных инструментов, отмечается поэтапный переход развития музыки к новому поколению, особое внимание уделяется истории музыки XVI и XVII веков и их сочинениям для духовых оркестров. Отмечается роль и значение классической музыки в современности.

Ключевые слова: классическая музыка, труба, Бах, Моцарт, флейта, барабан, эволюция, композитор, жанр, фантазия, нота.